

ANTONIJE FARČIĆ: JEDNA ISTORIJA PRIMORSKIH SRBA

Franko Mirošević, Zagreb
frankomirosevic@net.hr

Gotovo 50 godina poslije njegove smrti objavljena je knjiga rođenog Velolučanina Antuna Farčića, i to u Beogradu, gradu u kojem je živio u mirovini, sve do svoje smrti 1975. Značaj Farčića za društveni život početka 20. st., uloga njegove obitelji u političkom životu Vele Luke do II. svjetskog rata, ali i sadržaj knjige koji je obuhvatio Farčićeve povjesničarske tekstove, više je nego dovoljan razlog za ovaj prikaz.

Bio je jedan od utemeljitelja Pjevačkog i tamburaškog društva „Hum“, suradnik satiričkog časopisa „Papataž“ i autor stihova nekadašnje neformalne himne Vele Luke „Poputnica Veloj Luci“. Čitav njegov život obilježila je ustrajna predanost mladenačkim idejama. Oduševljenje sveslavenstvom prometnut će se u adoraciju srpske kulture i tradicije, i kod njegovog oca Petra Farčića i kod njega. Za svoje ideje su robijali i u I. svjetskom ratu i poraću kada su završili u talijanskoj internaciji. Poslije u jugoslavenskoj državi bivaju honorirani za svoj progon. No, isključiva i tvrda politika prvog međuratnog upravitelja Vele Luke Petra Farčića nailazi na otpor velike većine mještana i njegovu smjenu. Farčićevi radikali i jugonacionalisti ostaju u manjini. U sačuvanoj prepisci sina s ocem, ali i drugim Velolučanima, Antun Farčić se pokazuje također gordim i nerealnim, i u analizi i projekciji političkih i društvenih zbivanja. Farčić je došao u Velu Luku pred II. svjetski rat kad je otišao iz Kragujevca i stanovao je kod rođaka Ivana Farčića. Nakon 1945. živio je u Beogradu i za vrijeme ljeta dolazio u Velu Luku sa suprugom. Mještani ga pamte jer je po mjestu širio svoje mišljenje da je predio Vele Luke nekad bio srpski.¹ Iako je dokraja održavao vezu s rodnim mjestom, dobrim dijelom zbog imovinskih sporova u obitelji, to je radio s odmakom i s visine,

ne dozvoljavajući da ga oslovljavaju obiteljskim nadimkom Priša.

Više je nego zanimljiv put do objavljivanja knjige. Opsežnu kolekciju rukopisa sačuvao je njegov susjed i dugo animirao tamošnje povjesničare da ih ukoriče. Knjigu je izdala *Informatika i Institut za noviju istoriju Srbije* 2023. godine u 500 primjeraka. Urednik knjige je Slobodan Reljić, a sa svojim tekstovima sudjelovala su i druga imena. Između ostalih i poznata književna povjesničarka Zlata Bojović, koja se bavila Petrom Kanavelićem.

Čitav njegov život obilježila je ustrajna predanost mladenačkim idejama. Oduševljenje sveslavenstvom prometnut će se u adoraciju srpske kulture i tradicije. U sačuvanoj prepisci sina s ocem, ali i drugim Velolučanima, Antun Farčić se pokazuje gordim i nerealnim, i u analizi i projekciji političkih i društvenih zbivanja.

Knjiga ima šest dijelova: „O državama primorskih Srba“, „Istorija Neretljanske države“, „O srpskoj zemlji Bosni“, „Osvrt na Hrvatsku“, „Književno stvaralaštvo Antonija Farčića“, priloge i Pogovor. Umjesto uvoda, urednik je donio kratak životopis Antonija Farčića, kojeg je napisala prof. dr. Zlata Bojović. Prof. dr. Slobodan Antoniće objasnio je kako su pronađeni Farčićevi rukopisi, a dr. Sofija Božić je opisala njegova historijska istraživanja. Pored navedenog u ovom uvodnom dijelu nalazi se i Farčićovo „Otvoreno pismo gospodi Vilsonu, Klemensou i Lojdu Đorđu – što sam pretrpio 1919. Pariz“, kao i tekst „Srbi i pomorstvo - historijski pregled od najstarijeg vremena do Prvoga svjetskog rata“ i s polemičkim primjedbama i odgovorom „na 11 tačaka“. Knjiga ima ukupno 556 stranica. Uz niz zemljovida, uključene su i fotografije Antuna Farčića, PTD-a „Hum“ i Farčićevog groba.

¹ Kazivanje Nikice i Ivana Farčić Priša.

Uz već poznate biografske činjenice o Farčiću, Bojović navodi i one manje poznate iz vremena međuraća, od trenutka kada mu je Dalmatinska pokrajinska vlada u Splitu odobrila stipendiju da završi studij francuskog jezika i francuske književnosti i historije. Studirao je na Sorboni, a diplomski ispit položio je u Beogradu 1924. Radio je u više srednjih škola, najduže u Dubrovniku od 1923. do 1930. Bojović će zaključiti da je Farčić, premda je često selio, taj dio života „proveo relativno mirno i sigurno.“ Tu ispravnu ocjenu potrebno je ipak dopuniti i činjenicom da je tada bio miljenik režima. Farčić se u Dubrovniku upoznao s dubrovačkim intelektualcima, uglavnom Srbima katolicima. Od 1930. kada napušta Dubrovnik, promijenio je veliki broj škola, učiteljskih i gimnazija (Nikšić, Beograd, Prizren, Kragujevac...). Premještanji su bili, tvrdi Zlata Bojović, zbog političkih neslaganja s vlastima, u najvećoj mjeri zbog njegovih prosrpskih stavova. Ta ocjena je zanimljiva jer se u hrvatskoj literaturi progovora o potpuno drukčijoj vrsti progona u ondašnjoj državi. Farčić se tada smatrao Srbinom i pravoslavcem, što je vidljivo iz jedne njegove pjesme napisane 1933. u slavu posvećenja pravoslavne crkve u Visu. Pred Drugi svjetski rat bio je direktor gimnazije u Kragujevcu iz koje je otišao prije tragičnih događaja kad su Nijemci strijeljali profesore i čak te gimnazije. Tada je bio umirovljen u 51. godini života. Vraćen je u službu 1944./1945. i postavljen za profesora „bez časova“ u kragujevačkoj Muškoj realnoj gimnaziji „Miloš Veliki“, a potom ponovno umirovljen. Poslije umirovljenja se stalno nastanio u Beogradu. Živio je mirno i povučeno, povremeno odlazeći u rodnu Velu Luku. Sjećam se 1960-ih i njegove supruge koja je dolazila na kupanje Pod boriće. U to se umirovljeničko vrijeme uglavnom bavio istraživanjem rane srpske povijesti. Radove je objavljivao u domaćim i stranim listovima. U njegovom domu ostala je po smrti opširna rukopisna ostavština, ali i izvorni spisi, osobni i obiteljski spisi, njegova prepiska.

O „istorijskim istraživanjima“ Farčića piše dr. Sofija Božić. Uočava kako je on svojim djelima dokazao privrženost srpskom identitetu. Farčićeva evolucija od napuštanja hrvatstva i potpunog priklanjanja srpstvu javlja se već u prvim godinama poslije Prvoga svjetskog rata. Najprije je bio Srbin katolik 1920-ih dok je živio u Dubrovniku, a kasnije prihvaća pravoslavlje. Farčića je zanimala prvenstveno rana srpska povijest, period od

doseljavanja Slavena na Balkan, a naročito formiranje prvih srpskih država duž obale Jadrana. U svojim je djelima pokušavao rekonstruirati i utvrditi porijeklo stanovništva koje je živjelo uz obalu i u zaleđu.

Iako su ga onovremeni hrvatski historičari ignorirali, bilo je reakcija na njegovo pisanje, i to najviše na tekst „Srbi i pomorstvo“ objavljen u beogradskoj ‘Republici’. U njemu je dokazivao da su sve značajnije pomorske manifestacije slavenskog elementa na Jadranu bile djelo primorskih Srba te da su Srbi bili jedini slavenski narod s vjekovnom pomorskom tradicijom. Svoje suprotstavljanje Farčićevim tvrdnjama učenici osmog razreda Klasične gimnazije u Splitu objavili su u „Slobodnoj Dalmaciji“ 17. veljače 1953. pod naslovom „Šovinizam na stranicama Republike“. Svoj protest je uputio i pomorski kapetan Mato M. Kovačević, a naposljetku je reagirao i Klub studenata arheologije Zagrebačkog sveučilišta („Neugodna je istina“). Farčić im je odgovorio u 11 točaka koje tada nisu bile objavljene, već po prvi put u ovoj knjizi. Te 1953. Farčić je preko ljeta došao u Velu Luku i mi smo mu, velolučki studenti (Lovor Dragojević, Tiho Prizmić, Ante Bačić, Veseljko Šeparović, Berislav Šeparović, Vinko Tabain i ja), na velolučkoj rivi rekli da piše neistine i omalovažava hrvatsku povijest. Išli smo s njim i pješke do crkve sv. Kuzme i Damjana gdje nam je govorio, ustrajući u svojim tezama, kako su svi srednjodalmatinski otoci s Korčulom bili naseljeni Srbima u srednjem vijeku.

Čitajući danas Farčićeve tekstove, objavljene u ovoj knjizi, vidljiva je gotovo opsesivna želja da utvrdi srpske granice na Primorju „još od vremena doseljavanja u sedmom stoljeću, pa kroz cijeli srednji vijek“, i to od ušća rijeke Cetine na sjeveru sa svim okolnim otocima, pa i na jug preko Bojane, Drima i jednog dijela albanske obale. Prema njemu, s propašću srpske srednjovjekovne države i najezdom Turaka ta se južna obala izgubila, a nova se granica ustalila na Bojani. No, istovremeno, s izbjeglicama srpska etnička granica se s rijeke Cetine pomaknula prema sjeveru do Velebita. Tamo gdje su hrvatski i neki srpski historičari označili da se ne zna kojem narodu pripadaju, označili ih Sklavima, „Poganima“, Farčić sve te narode označava kao Srbe, te prostor Neretve, Zahumlja, Travunije, Dubrovnika, Boke kotorske i posebno središnje i zapadne Bosne uključuje u srpski svijet. Narode iz srednjeg vijeka izjednačava s modernim nacijama. Farčić ne piše

*Čitajući danas Farčićeve
tekstove, objavljene u ovoj knjizi,
vidljiva je gotovo opsesivna
želja da utvrdi srpske granice
na Primorju „još od vremena
doseljavanja u sedmom stoljeću,
pa kroz cijeli srednji vijek“, i to
od ušća rijeke Cetine na sjeveru
sa svim okolnim otocima, pa i na
jug preko Bojane, Drima i jednog
dijela albanske obale.*

vodeći se latinskom izrekom „sine ira et studio“, nego upravo suprotno. Posebno mu je odbojna Rimokatolička crkva.

U prvom dijelu knjige naslovljenom „O državama primorskih Srba“ Farčić piše o Mihajlu Vuševiću kao osnivaču srpske kraljevine, odnosno o Zahumlju kao najuglednijoj srpskoj zemlji na Primorju i matičnoj zemlji nove kraljevine. Za njega je Vušević bio član jedne od najstarijih vladalačkih obitelji među Srbima, a svoju lozu vuče od onih srpskih vladara koji su vladali ovim narodom još u njihovoj pradomovini na rijeci Visli. Po njemu je Vušević ujedinio primorske srpske oblasti od Splita do Skadra. Farčić vrlo opširno opisuje razvoj u Zahumlju, Srbiji i Travuniji. Veliki prostor posvetio je državi Dioklitiji, kralju Mihajlu II. i kralju Bodinu. Odbacio je tezu o prelasku Mihajla II. na katolicizam.

Drugi dio knjige posvećen je „istoriji Neretljanske države“. Za nju kategorički tvrdi da nije bila nikakva i ničija oblast nego zasebna samostalna država. Farčić je mišljenja da se Neretljani javljaju u povijesti sami bez ikakve sprege s nekim južnoslavenskim plemenima pa ni s Hrvatima. Zanimljiv je tekst pod naslovom „Epitaf kraljice Jelene“. Farčić tvrdi da je kraljica Jelena bila supruga kralja Mihajla I. i majka kralja Stefana, a i nastoji dokazati kako je crkva koju je dala sagraditi Jelena sagrađena bila namijenjena pravoslavnim obredima. Vrlo intrigantan tekst pod naslovom „Omišani – o postanku grada Omiša i omiška kneževina“ govori o gradu koji je po Farčiću bio od postanka u vlasti srpskih vladara. Omiška povijest po Farčiću

počinje 1138. U drugoj polovini 12. st. Omišani uspijevaju obrazovati svoju zasebnu državu. Od tada su Kačići i Omišani, po njemu, zasebni etnos, narod, zasebna oblast nezavisna od svih ostalih tadašnjih primorskih oblasti. Farčić dalje nastavlja s tvrdnjama kako su Omiš i Neretljanska država došli pod vlast srpskog vladara Stefana Nemanje. U ratovanju Omišana s Venecijom navodno su se „zaletavali sve do južne Italije, a osobito su napadali primorsko stanovništvo Apulije“. Zbog pljačkanja venecijanskih brodova Omiš je stalno bio u sukobu s Venecijom. Napadali su njihove brodove kad god im se ukazivala prilika. Često su se javljali i sukobi sa Splitom, koji je htio osvojiti prostor Poljica. Omišani su pak stalno pljačkali stanovništvo Brača, Hvara pa i Visa s kojima je Split bio u dobrim odnosima. Nakon ogorčene obrane, Venecija je 1280. uspjela osvojiti Omiš i otoke Brač, Hvar i Vis. No, Omišani su uspjeli osloboditi svoj grad. Godine 1287. u sukob su se umiješali Šubići i pridružili Mlečanima. U toj borbi Šubići su preduhitrili Veneciju i osvojili Omiš i njegovo primorje te ovo područje pridružili Hrvatskoj i Ugarskoj. Time je Omiš i prostor oko njega prestao biti slobodna država, a Kačići su postali podanici bibrskih knezova. Jedna od posljedica osvajanja Omiša, po Farčiću, propast je narodne pravoslavne ili „patarenske“ crkve i pokatoličenje Omiša. Farčić osuđuje Šubiće jer je katolicizam postupno uništio omišansku gusarsku borbenost i neustrašivost i tako „posle jedne stotine godina podaništva hrvatskih feudalaca, Omišani će se najzad 1444. godine svojevrijedno predati Mlečićima, otvorivši im širom kapije svog neosvojivog grada“. Posljednji odjeljak o povijesti grada Omiša, završava naslovom „Agonija grada Omiša“.

Treći dio ove knjige opisuje srpsku zemlju Bosnu. Farčić u njemu tvrdi da je Bosna od doseljenja bila srpska i samo srpska. U početku Farčić opisuje prvobitno značenje imena Srbije i Bosne. Po njemu Raška nije bila kolijevka srpske države ni srpskog imena, već je ime Srba doneseno još iz praotadžbine s obale reke Visle. Sličan historijski proces navodno se razvija i u Bosni, pritom se pozivajući na cara Konstatina Porfirogenta. Po Farčiću, grad Ras u X. stoljeću nalazio se na istočnoj granici Srbije, a Raška se nalazila u Bugarskoj državi. Tek u prvoj polovini XI. stoljeća javlja se „oblast Raška kao episkopija i županija sa županima Vukanom, Urošem I. i Urošem II. u granicama proširene srpske primorske države pod kraljem Bodinom, s kojim Srbija izlazi na vidik istorije, da uskoro posle toga,

s velikim županom Stefanom Nemanjom, postane centar okupljanja srpskih zemalja i da se od nje formira suverena država.“ Zaključit će Farčić kako je kolijevka srpskog imena i srpske države bila arhontija Srbija koja se prostirala između Bugarske i Hrvatske, a njezin centar bila je „zemljica Bosna“. Treći dio knjige završava naslovima „Granice Krajine i granice između Porfirogenetove Srbije i Hrvatske“ i „Reka Sava kao severna granica Bosanske krajine.“ U prvom tekstu Farčić nadređuje Srbiju nad svim ostalim južnoslavenskim pokrajinama nastalim prilikom seobe Slavena na Balkan. Odbacuje historiografske ocjene o Vrbasu kao granici i suprotstavlja im svoju tezu o Uni kao međi, tvrdeći da između Une, Save i Vrbasa nije nikad postojala ikakva hrvatska župa niti bilo koji hrvatski grad. Rijeka Cetina je po njemu označavala početni „odsek zapadne srpske granice prema Hrvatskoj s juga na sever“. Granice su mu bitna teme i pošto poto želi odrediti granice nekadašnjeg srpskog svijeta. U tekstu o graničnoj rijeci Savi tvrdi da je današnji teritorij Bosne i Hercegovine od najstarijih vremena bio obuhvaćen geografskim i nacionalnim imenom „Srbija“, sve do kraja XI. stoljeća. Sjeverna granica Srbije protezala se po Farčiću rijekom Savom, od ušća Une, i dalje na istok pa i preko Drine na istok.

U četvrtom dijelu knjige Farčić se osvrće na razdoblje vladanja hrvatskog kralja Tomislava (910.-928.). Za njega je to „jedna lepa romantična kraljevska legenda smišljena u drugoj polovini XIX. stoljeća u prvom red na falsifikovanim aktima tobožnjih splitskih crkvenih sabora 925. i 928. kao i na zagonetnim glavama poznatog Barskog rodoslova ili Letopisa Popa Dukljanina“. Farčić pritom prešućuje vatikanske izvore, tj. pisma pape Ivana X. Tomislavu kralju Hrvata i Salonitansku povijest Tome Arhiđakona. Jedan od posljednjih priloga „Kako je Matica hrvatska izvršila uklapanje Dubrovnika u hrvatsku narodnu zajednicu“, očita je Farčićeva želja da dodatno doprinese uklapanju ovog toliko žuđenog grada u srpski identitetski prostor. U totalu, Farčićevi se tekstovi teško čitaju, preopširni su i često se ponavljaju jedni te isti zaključci, jedne te iste misije.

U petom dijelu donosi se opis i analiza Farčićevog književnog djela. Nekritičke pohvale Farčićevom peru očituju se u tom tekstu Zlate Bojović. Ona tako ocjene Gorana Kalogjere o književnoj vrijednosti Farčićevih tekstova drži izrazom „naglašene netrpeljivosti prema njegovoj

Za zaključiti je kako je ova knjiga zaista osvijetlila zaboravljenog Farčića. No, knjiga je umnogočemu nekritički izraz današnjeg oduševljenja u Srbiji sa starim, prežvakanim idejama i u mnogočemu tekstova upitne historiografske vrijednosti, prvenstveno ideologa, a malo i nimalo historičara.

ličnosti“. Dakle, kritiku ocjenjuje netrpeljivošću. Integralno se donosi njegova drama „Turci pod Korčulom“, dosad neobjavljena (uz nekoliko zapažanja korčulanskog opata Iva Matijace). Za napomenuti je i kako je u „Libru Crnomira“ ove godine integralno objavljena i druga Farčićeva drama „Braća Crnomiri“, ali s realnijom i trezvenijom popratnom ocjenom.

Evidentno je da je knjiga objavljena s misijom i predumišljajem. U fokusu je srpsko nacionalno pitanje, pitanje srpskih granica te želja da se i „Primorje“ uključi u njih. Dakako, riječ je o legitimnoj temi, ali postupak urednika da nekritički i uz laude objavi „navijačka“ i u mnogočemu upitna istraživanja autora koji najprije postavlja tezu a potom izvore navlači i čita na svoj način, više je nego problematičan. Urednik nije pazio ni na česta ponavljanja, unoseći i ono što ne pripada naslovu. Za zaključiti je kako je ova knjiga zaista osvijetlila zaboravljenog Farčića i kako je na jednom mjestu sabrala mnoštvo njegovih tekstova. Između ostalih i one neobjavljene. Za istaknuti je u cijelosti objavljenu dramu „Turci pod Korčulom“, ali i spomen pjesama njegovog oca Petra Farčića iz obiteljskog života koje su se sačuvale u Beogradu. No, knjiga je umnogočemu nekritički izraz današnjeg oduševljenja u Srbiji sa starim, prežvakanim idejama i u mnogočemu tekstova upitne historiografske vrijednosti, prvenstveno ideologa, a malo i nimalo historičara.